

Mýtus jako model, model jako mýtus

Podle Platona existuje hierarchie bytí a hierarchie poznání, přičemž nejvýše spočívá vědění o idejích a nejniže povědomí o klamech, iluzích, stínech věcí tančících na stěně jeskyně. Matematické poznání není na nejvyšším místě, tam je poznání filozofické. Matematické poznání také neumí zachytit celou pravdu. I kdybychom tedy celý svět popsali přesnou matematickou maticí, nedostaneme celé poznání. (Více k tomuto tématu v druhé části knihy.) Mnohodem to, že popíšeme fungování věcí, ještě neznamená, že jsme dány vztah pochopili.

Proto Platon používá mýty a považuje je za příhodný způsob zjevování pravdy. Jistá *neurčitost* mýtu není jeho slabostí, ale jeho *sílou*. Mýtus má jako forma vyjádření mnohem větší *zábr* než hypotézy matematizovaných věd. Mýtus dosáhne tam, kam věda či matematika dosáhnout nemohou, dokáže obsáhnout dynamiku neustále se měnícího světa. Moderní člověk má naopak tendenci brát si na pomoc matematiku nebo jinou přesnou metodu, když se vydává někam, kde smysly nestačí. Slovo *metoda* (*meta-hodos*) znamená *pro cestu*, ale také *mimo cestu* či *za cestu*. Metoda by měla být jakýmsi průvodcem, který nám zabráni sejít nebo se ztratit z této mentální cesty, která jde tak daleko, že v jejích hájemstvích již přirozené světlo naší intuíce či smyslové zkušenosti nestačí.

Snad by se pohled mýtu a pohled vědecké exaktnosti daly propojit, pokud přistoupíme na to, že i věda kolem faktů tvoří mýty, tedy své teorie. Tyto veličiny nevidíme, vidíme jen to, co interpretujeme jako jejich projevy. V podobu vědeckých vidíme *vycházet* slunce – ale proč, jak a za jakým účelem *vycházel*, je na interpretaci. Zde již nastupuje příběh, narace.

Podle Platona lze porozumět tajemství světa jenom skrze *konstrukce vyššího řádu*, chtělo by se říci *meta-naracei*, tedy obecně přijímaný mýtus, archeotyp, civilizaci příběh či model nebo chcete-li matici (matrix), která nad námi (v nás?) byl. Nad nižšími konstrukty pak stojí pravdy filozofické – formy odvozené od nejvyšší ideje Dobra. Dle Platona je funkčnost matematických definic a odvození zaručena, protože existují *mimo nás* a my je postupně odhalujeme, nevytváříme je. *Modely odkrývají* neviditelné zákony bytí.

Zdá se, že Aristotelův pohled se v tomto principu abstrakce zásadně liší: „Aristotelovo tvrzení, že ideje neexistují nezávisle, ale že *univerzálie* se *unavějí z jednotlivosti*, dobře odráží rozpor mezi ním a Platonem.“³⁴⁵ Ovšem jeden z možných výkladů Aristotela je i takový, že abstrakční konstrukce nestojí mimo nás, kde je můžeme jenom poznávat (v tom smyslu, že se k nim stále více přibližujeme, jak naše poznání narůstá) – my je totiž

(spolu) vytváříme. Současná ekonomka Deirdre McCloskeyová zároveň nalézá průsečík základů matematiky a náboženství ve víře v Platonovo dobro, ve víře v Boha coby princip všech věcí:

Matematické Philip Davis a Reuben Hersh si všimají, že v pozadí matematiky a náboženství musí existovat základ víry, který si musí doplnit každý jednotlivec sám. Zdá se, že matematické jsou praktikujícími novoplatoniky a následovníky Spinozy. Jejich uctívání matematiky se podobá uctívání Boha. Tak například věří se, že pythagorejský teorem stejně jako Bůh existují nezávisle na fyzickém světě. A oba mu dodávají smysl.³⁴⁶

Náboženství se v platonském světě³⁴⁷ s matematikou a vědou navzájem nevyjučují, naopak, doplňují se – navzájem se vyžadují. Za oběma stojí víra v nějaký princip, který vše střeží, bez něhož jedno ani druhé nedává smysl.³⁴⁸ Slovy filozofa Michaela Polanyiho, i věda je „systémem hodnot (vírou), kterým jsme oddáni“.³⁴⁹ Víra není útokem na vědu či návratem k poverám.³⁵⁰ Víra naopak stojí v základu každé vědy a každého poznání – včetně elementární víry, že svět je poznatelný. Mýtus, víra v cosi neprokázaného, o čem konečnou částí víme, že není reálné (např. předpoklady v ekonomii), začínou sehrávat roli superstruktur.

Zde se tedy nabízí otázka, nakolik je ekonomie mýtotovorná, respektive nakolik mýty potřebuje. Ekonomie se sama považuje za nejpovolnější pro interpretaci společenského světa v naší době, ale zjišťujeme, že v této roli se bez mýtu neobejde. Využívá jich v několika ohledech či několika způsoby. Za prvé z mýtu čerpá ve svých předpokladech (nevědomé použití mýtu) a za druhé mýty a příběhy sama vytváří. Model *homo oeconomicus* je takovým mýtem-modelem. To, že se vypřádání neuskutečného příběhu zahali do matematického roucha, na jeho mytičnosti nic nemění. Jako příklad lze uvést i další mýty: o existenci neviditelné ruky trhu, o lidské svobodě a sebeurčení, o věčném pokroku či o sebe-čisticích trzích. Nic z toho nikdy nikdo neviděl, ale jedná se o příběh, víru či mýtus, který (nejen) v nás ekonomech velice silně rezonuje a naše spory, pokusy a statistiky směřují k potvrzení nebo vyvrácení tohoto narativu.

³⁴⁶ McCloskey, *The Bourgeois Virtues*, 152, o Davisovi a Hershovi viz kapitola „Descartes' dream“.

³⁴⁷ Krásnou slovní podobnost mezi *Good* („Dobro“) a *God* („Bůh“) dovádí Deirdre McCloskeyová ještě dále odkazem na Platonovo alegori slunce osvětlujícího mysl a přibližujícího k poznání Dobra. Přesvědčený křesťan by zajisté preferoval předložování „Sun of Good“ (Bohoviivé slunce) v „Son of God“ (Syn Boží). Viz McCloskey, *The Bourgeois Virtues*, 365.

³⁴⁸ Něco podobného naznačuje i obrátěné dělov matematiku o fyziku vykládající se pravděpodobnostu počtu a náhodou *Bůh nehraje v kocky*.

³⁴⁹ Polanyi, *Personal Knowledge*, 171.

³⁵⁰ Polanyi, *Personal Knowledge*, 171.

Na mýtu není nic hanebného, bez víry (ať už se zakládá na čemkoliv) nemůžeme existovat, ale je třeba to přiznat a tak s tím i pracovat. Proti jednomu mýtu můžeme postavit jenom mýtus jiný. Mýtus nesvádí boj s empirií, se skutečným světem (ten se oddává libovolnému počtu mýtů), ale s jinými adepty na vysvětlení, s jinými mýty.

Řekové svým mýtům nevěřili *doslova*, byly to přiznané mýty. Jak o mýtech píše Sallustius, „tyto věci se nikdy nestaly, ale dějí se stále.“³⁵¹ Ačkoliv se nám to může zdát trochu zvláštní, dnes děláme přesně totéž. A podobná otázka je položena i před ekonomy: *Skutečně* věříme v naše modely? Věříme, že je člověk *skutečně* racionální, že se trhy čistí a že existuje neviditelná ruka trhu, nebo jsou to jen mýty, které možná „existují“ na jakési jiné, fiktivní rovině, ale nikoliv na té každodenní? Obojí je možné, ale pak to nesmíme přestat. Pokud řekneme, třeba spolu s Miltonem Friedmanem,³⁵² že jde pouze o předpoklady, které si ani nehrají na to, že by byly realistické³⁵³ (jde tedy o fikci), pak nesmíme říkat (nebo vytvářet ontologicko-teologické závěry), že člověk racionální *skutečně* je. Pokud jsou naše modely (ať už v předpokladech nebo v závěrech) přiznanými (užitečnými či nikoli) fikcemi, nesmíme z nich vyvozovat *nic o člověku*.

Pokud si naopak myslíme, že naše modely realistické jsou, pak *věříme* našim modelům-mýtům. A jsme v zajetí nepřiznaného mýtu ještě více než naši mechanisti předkové. Staří Řekové brali své mýty s rezervou, byla to pro ně užitečná fikce, abstrakce, příběh, který se nikdy doopravdy nestal, ale je užitečný pro vysvětlování věcí, pro naši orientaci a často i pro praktickou činnost.

Jako ekonomové se musíme rozhodnout, obojí není možné.

Bez těla a jeho potřeb

Platon nebral výběc (nebo jen minimálně) ohledy na tělo. Tělesná potěšení nazývá „tak řečenými rozkošemi“³⁵⁴, které „jsme nuceni získávat pro tělo, kloužákové jeho potřebám“³⁵⁵. Tělo je sídlem zla a jeho rozkoše jsou ošidné:

„... καὶ ἄλλοι, ἐν τῷ σώματι καὶ τῷ κόσμῳ τῆς φύσεως.“

³⁵¹ „Statutem důležitou a významnou hypotézu bude mít předpoklady, které jsou široce nepřesnými de-
skriptivním vyobrazením skutečnosti a vědomě. Ty nejlepší teorie budou mít ty nejméně skutečné
předpoklady ... Aby byly tyto hypotézy významné, musí být vytvořeny takovými ve svých předpokladech.
Když v ucelené řadě lidí doprovází občanství, protože ve světě jejich úspěchem se vše ostatní jovi vůči
danému jovi pohybuje.“ Friedman, *Essays in Positive Economics*, 14

³⁵² „Vzhledem k tomu, čím jsou naše modely. Právou po tom, být pravdivé, nebo číhají být nepřesné, nebo
vícem či méně přibližné.“ Tak ale číhají být nepřesné a nepřesné, když se *žádají* zapsáním nepovažují
za pravdivé, přinejmenš.

³⁵³ Friedman, *Philosophy*, 66-67

³⁵⁴ Ibid., 66-67

“... protože pokud máme tělo a naše duše je smíšená s tírně zlem, nikdy nedosáhneme náležitě toho, po čem toužíme.“³⁵⁶ Jako by zlo vycházelo z těla: „Vždyť i války a rozbroje a bitvy nezpůsobuje nic jiného než tělo a jeho žádosti.“³⁵⁷

Tělo je překážkou; pokud se duše „snaží něco zkoumat spolu s tělem, je patrné, že tehdy jest od něho klamána ... rozumové pak myslí [duše] asi nejlépe tehdy ... když je nejvíce sama se sebou, nechávajíc tělo být, a pokud možná bez jeho účasti a bez styku s ním se snaží dosáhnout jsoucna ... tedy by to nejčistěji udělal ten, kdo by šel na každý předmět co nejvíce samotným myšlením.“³⁵⁸ V tomto pojetí je duši lépe bez těla, tělo je pouhou nepřijemností: „Jestliže totiž nelze ve spojení s tělem nic poznat, je možné jedno z dvojlho, buď že vůbec nijak není možno získati si vědění, anebo až po smrti; neboť tehdy bude duše sama o sobě bez těla, dříve však ne. A pokud budeme žít, budeme, jak se podobá, nejlépe vědění tak, jestliže se nejraději nebudeme vůbec stykati s tělem a míti s ním společenství, leda pokud je to naprosto nutné, a nebudeme se nakažovati jeho přirozeností, nýbrž zůsta-
neme čistí od styku s ním, dokud nás bůh sám od něho neodpoutá.“³⁵⁹

Právě na toto pojetí, spočívající v odseknutí popotávkové strany (tedy žádostí), do jisté míry navazuje rané křesťanství, zejména apoštol Pavel a později Augustin. Augustinovo pojetí těla jako vězení duše (viz dále) vyní v tomto kontextu pouze jako očividný dodatek k výše zmíněné Platonově myšlence. „Tělesnost“ a péče o materiální se dostávají do protikladu k vyššímu duchovnu, přičemž vším tělesným se pohrdá, je potlačováno a věci materiální jsou marginalizovány. Implikace pro ekonomii se nabízí sama. Asketická společnost, která, na rozdíl od té naší efektivní, popotávku po statcích uhlumuje, se nikdy nemůže vyvinout do vysokého stadia specializace. Asketická společnost, jejíž jedinci popotávají pouze naprosto nezbytné statky, by nikdy nebyla schopna (a ani by o to nestála) dosáhnout vysokého materiálního blahobytu. Koneckonců ani ekonomie, věda, která se zajímá zejména o popotávku, nabídku a jejich vybalancování na maximální úrovni (tedy na uspokojování mnohdy nepodstatných a k životu nenutných potřeb), by se jistě zdaleka nevyvinula do podoby, v jaké ji známe dnes. Pro ekonomia nese odsouzení tělesných radostí – utility – jasný význam. Platonský ideál nespočívá v konzumu a produkování statků, ale v oproštění se od obojího. V tomto je Platon věrným stoikem, jak uvidíme později.

³⁶⁰ Ibid., 66b.

³⁶¹ Ibid., 66c.

³⁶² Ibid., 65b-66a.

³⁶³ Ibid., 66b-67a.

Mistři pravdy: věda, mýty a víra⁹⁷⁴

Co je to pravda? A z čeho je uhnětena, jakým smyslem ji nazýváme, jaká je její podstata? Má pravda více společného s vědeckým bádáním, nebo je spíše poetickou záležitostí? Slovy Léviho-Strausse: „Ve smyslu absolutním věda nechce a ani nemůže tvrdit, že má ‚pravdu‘, a to je bezesporu nejdůležitějším principem vědeckého poznání. Věda není a nechce být definiční. Je to pokusný systém pouhých, fungujících hypotéz.“⁹⁷⁵

S pravdou je totiž potíž. Dnešní ekonomie používá k jejím poznání především analytické prostředky. Pravda ale není vždy analytická. Obklopuje nás spousta tajemství, která se snažíme pochopit, ale náš analytický aparát nám to neumožňuje. I z tohoto důvodu musíme slevit z naší touhy poznat celou pravdu pomocí vědecko-analytického aparátu. To by nás mělo vést k mnohem větší skromosti, než jakou jsme jako vědci či ekonomové vykazovali. Díky obdivuhodnému matematickému aparátu, který byl vybudován za poslední století, bylo možné přepsat velkou část ekonomie z čisté slovního jazyka do jazyka matematického. Ekonomie se tak stala mnohem koherentnější a – svým způsobem – přesnější. Jenže matematika je pouhý jazyk, kterým nelze říci zdaleka vše. A pak je tu ještě jedna, mnohem důležitější věc: začneme-li mluvit jiným jazykem, měli bychom si snad začít klást i jiné otázky? Měla by se snad naše pozornost začít ubírat jiným směrem jen proto, že jsme se naučili vyjadřovat jinak než dříve?

Ekonomie hlavního proudu v posledních letech zcela opustila původní témata spojená s filozofií a morálkou, a naopak se skoro ztratila v hájemství analyticko-technického aparátu. Jen proto, že jsme začali užívat jiný jazyk, změnili jsme (nebo přinejmenším výrazně posunuli) směr, kterým se ekonomie ubírá. Ekonomie prostě upřednostnila naše matematické čtení na úkor toho nematematicko-humanitního. Samotná pozitivní a deskriptivní ekono-

Rozumný člověk se přizpůsobí světu kolem sebe, nerozumný člověk se neustále pokouší přizpůsobit okolní svět sobě. Všechny pokroky tedy závisí na lidech nerozumných.

GEORGE BERNARD SHAW⁹⁷⁶

⁹⁷⁴ Spoluautorem této kapitoly je Martin Pospíšil, který se také podílel na přípravě prvního českého vydání

anglické verze pro Oxford University Press.

⁹⁷⁵ Lévi-Strauss, *Myth and Meaning*, 16.

... může – pokud bude ponechána jen sama sobě – může být nebezpečná a m-
divná. Nadt' člověka odpoutat se od důležitých faktů, svých vlastních názorů,
dobrá a zlá a nutí nás nadměrně uvažovat o nedůležitých či dokonce nereáln-
nejších hodnotách; co je ale nejhroší, opomíná ty podstatné součásti života,
jež se samy tak snadno nepropůjčí k (pouhému) matematickému zkoumání.

MODELY JSME MY

*Nevládne věci takové, jaké jsou
Vládne věci takové, jací jsme my.
Talmud⁹⁷⁶*

Zavedením jisté abstrakce (např. gravitace), která se stane obecně přijíma-
nou, se mění i náš svět. Přesvědčivým zavedením abstraktu začne být svět
vlnitým skrze toto prizma. Filozof matematiky Kolman dochází k závěru, že
jako racionální, sebevedomé bytosti nejme jen produkty, ale také spole-
tváci skutečnosti. Vědci, včetně matematiků, na tuto podminěnost svých
tvzení systematicky zapomínají.⁹⁷⁷ Vědecká teorie, modelové vysvětlování
světa, se stává nečinou součástí „reality“ samotné. Každá teorie je vlastně
ideologií (a termín ideologie zde užíván bez jakýchkoliv negativních kon-
tací). Jinými slovy, každý interpretační rámec vytváří ideologii (která tedy
přirozeně nemusí být politická). A nejspěšnějšími ideologiemi jsou takové,
které si ani neuvědomujeme, o jejichž existenci ani nevíme, a tím pádem náš
už vůbec ani nemapadne o nich pochýbovat. Na bojišti názorů se tak vítězem
stává ten názor či ideologie, který je tak hluboce zakořeněn, že se zdá, jako
by tu byl „od nepaměti“.

V tomto smyslu jsme dokonavatelí stvoření, podobně jako v knize Gene-
sis, když byl Adamovi dán úkol pojmenovat zvířata, a tím de facto uspořá-
dat svět do řádných (aristotelovských) kategorií. Svět bez interpretačního
rámce, kterému věříme (musíme se na něm tedy spolupodílet), totiž nejme
nehopnl ani vnímat. Abychom použili Wittgensteinův přímer, i pozorující
oko zůstává součástí světa, ač sebe samo nevídí. V našem významu je toto
oko oním interpretačním rámcem, skrze který vidíme svět. Jak říká David
Hume: „Právě na matematice je vidět, že ve světě ani jazyce neexistují ja-
kžkoli předem daná, bezprostřední či přirozená fakta, totiž nestanovíme-li
nejprve teorii, nad níž je můžeme objevovat, což znamená mimno jiné to, že
všechno mohlo být také jinak.“⁹⁷⁸ Fakta a „objektivní realita“ jsou *fuzzy*, tedy

poněkud rozostřené, nejednoznačné, a nabízejí se k různým interpretacím.
A tak se snadno stane, že ekonomové hledící na stejná data a stejné statistiky
vyvodí zcela odlišné závěry.

Stávající rámec pak budeme používat (i s vědomím jeho nedostatků) až
do té doby, než se podaří koherentně zkonstruovat rámec nový, vytvořit tak-
zvané „nový svět“ (jeho novou interpretaci). Tak například: po několik sta-
letí se svět „chová“ gravitačně. Tato abstrakce nenecházela konkurenci ani
zprochybnění, protože (na jisté úrovni potřebného zjednodušení) dostatečně
fungovala. Zeptali jsme se reality, proč padají předměty směrem k zemi,
a sami jsme si odpověděli termínem gravitace. Naše odpověď byla (po jistý
čas) dostačující. Hegelovými slovy: „Pro toho, kdo se dívá na svět skrze síto
rationality, se realita bude racionálně tvářit.“⁹⁷⁹

Stejně zákonitost platí i v ekonomii. Předpoklady či hypotézy (zde mu-
síme podotknout, že drtivá většina našich vstupních předpokladů zůstane
nevyřešená) jsou *de facto* jen způsobu myšlení nebo nazírání na svět. Svět
je sám o sobě, bez pozorovatele, chaotický. Až naše schopnost modelového
smýšlení (tedy modely v nás, nikoli ve světě) nám umožňuje na svět pohlí-
žet rozumově. Konstrukt (matematický vzorec, princip, zákon), podle kte-
rého se svět „chová“, nespočívá ve světě samotném, ale v nás. Je to právě
naše mysl, naše imaginace, která organizuje svět do teorií a modelů. Každý
velký model, systém, který si klade ambici stát se světovým (vysvětlit,
jak a proč společnost, člověk nebo fenomén fungují tak, jak fungují), vždy
zůstane pouze konstruktem, úhlem pohledu, názorem. Každá teorie je tedy
více či méně užitečná fikce, nebo, chcete-li, příběh, mýtus. A nevíme, zda je
tento mýtus pravdivý (naše předpoklady nejsou reálné), přesto však věříme,
že nám tato teorie řekne něco *pravdivého* o světě kolem nás.

Model je obrazem něčeho, podobnostvím (model hradu, počítačový mo-
del vodní hladiny, model velkého třesku apod.). Nebo jde snad o modely
ve smyslu modelů (modelek) v umění či módě? Jinak řečeno, které modely
užíváme k zobrazování reality? Přetváříme ekonomii podle našich modelů,
nebo utváříme modely podle skutečnosti? Rozdíl je patrný na první pohled:
skutečný hrad, vodní hladina, a/nebo celý fyzický svět nejsou ovlivňovány
tvářeními modely. Skutečná ekonomika ale je ovlivněna ekonomickou vě-
dou. Tak například ekonomické teorie ovlivňují očekávání jedince a stejně
tak i jeho chování. To je další z důvodů, proč je tak důležitý výběr určité eko-
nomické teorie.

⁹⁷⁶ Kolman, *Walking business*, 123.

⁹⁷⁷ Kolman, *Philosophy of Science*, 192. Cituji pokračování: „... a vyvíjející částku za prokazaná fakta řízná naita tvzení
vykazuje se zřetelně, a proto opomíná skutečný“.

⁹⁷⁸ Ibid.

⁹⁷⁹ Giovanni de Mini, *Philosophy and Economics*, 40.

X SCHRODINGER'S CAT

Modely *an sich* (samy o sobě) nejsou a to má přirovnání téměř každý svět-
tonázor disponuje svou vlastní legií dostatečně funkčních modelů. Vyber
ekonomického modelu tedy záleží na apriorním světkonázorovém vybavení
jedince. To je dáno již tím, že paradigma, východiska, axiomy daného mo-
delu se *nedokazují*, ale jedinec si *volí* takový model, který nejlépe odpovídá
jeho *světovíře*, a to jak v předpokladech, tak v závěrech. Naše volba bývá často
zcela iracionální a emotivní, vychází z apriorních sympatií s předpoklady či
očekávanými výsledky modelu. Modely tedy nejsou akceptovány na základě
souladu s realitou (žádný z nich není realistický), ale na základě *souznění*
(častěji) chceme věřit (což je podstatný rozdíl). 1 pozitivní (tedy deskrip-
tivní) modely jsou v základech normativní. Ekonomie je v tomto smyslu také
vírou – v axiomy, které se nedokazují, kterým musíme věřit. V extrémním
pojetí se i ekonomie stává náboženstvím nebo jeho doplňkem.⁹⁹⁰

S modelem se to má podobně jako s podobstvím. Pře-li se v Bibli o Je-
žíšovi, že je Lvem z Judy, myslí se tím zřejmě cosi zcela jiného, než že má žlu-
tou hřívou, je masožravý a dožívá se v průměru deseti let života. Každá abs-
trakce musí dbát na svůj kontext, své omezení, za které se již nesmí jít, ne-
bot bez něho se stává nebezpečnou. Každé abstraktum, dotažené do konce,
se stává absurdním. Teoretická ekonomie je soubor příběhů, polkročných
pohádek pro dospěle vyprávěných dospělými lidmi vědeckým (dospělým)
způsobem. Ano, vědecké vyprávění se sice v jistých ohledech od pohádek
a mýtů liší (práce s upravovanými fakty), ale mnoho rysů mají společných
(nutnost zapojení imaginace, dynamika příběhu, *pravdě-podobnost* v jisté
úrovni abstrakce atd.). Víme, že v obou je ukryta jakási pravda,⁹⁹¹ ale přesto
jsou stále jen fikci.

Příběh o Newtonově gravitaci ustoupil příběhu o teorii relativity.⁹⁹² To
samé se děje se školami v ekonomii. Kdo ví, jak se posune uvažování ekono-
mů v budoucnu? Ekonom by měl k realitě přistupovat pokorně. Tato
pokora stojí v přímém rozporu se snahou vysvětlit veškeré lidské chování
jedním principem, o což se moderní ekonomie mnohdy snaží. Ekonomické

⁹⁹⁰ Jako příklady jsme si uvedli zbožštění hospodářského růstu a vědeckého pokroku. Viru ve svobodu člověka
či božské schopnosti mytické neviditelné ruky trhu.

⁹⁹¹ Patočka uzavírá svou rozpravu o mytologických božstvech otázkou: „Není tento pohled v podstatě pravdi-
vý? Není zde lidský život uchopen ve své podstatě?“ (Patočka, *Kritické eseje o filosofii dějin*, 270.)

⁹⁹² „Planck a Einstein stáli u zrodu nové fyziky ... Jakmile došlo ke změně objektů fyzického světa, zmizely
bihárové koule. Na jejich místo se dostala kvanta – změnilo se univerzum matematických objektů ... mohl
bychom věnovat pozornost proměně fyzik matematického prostředí, neboť právě na tomto puzatě mezi
budoucími schopnosti proměny, díky kterým se z okénka v příběhu prvích dvou Heina dvacítko
stollet stala matematická disciplína“ (Waintraub, *How Economic Science is Mathematical Science*, 11).

modely visí v absurdním světě, který nebere v potaz rozdílný kontext (kul-
turní, společenský, historický nebo náboženský). Kontext, o kterém mlu-
víme, v ekonomii často zcela chybí. Lze ale studovat lidské chování, aniž
bychom tomuto kontextu porozuměli? Přitom je to právě *onen kontext*, co
obklopuje danou pravdivou či nepravdivou větu a dává jí vůbec *možnost* být
pravdivá nebo falešná.⁹⁹³

CHRÁM Z LEŠENÍ

Pokud tak často hovoříme o fyzice, ve které ekonomie mnohdy vidí svůj
vzor, bude namístě si povšimnout zásadních metodologických rozdílů mezi
oběma naukami. Fyzika používá zcela jinou předpokladovou logiku před-
poklady staví jako lešení, které pomáhá stavbu konstruovat, a poté, co se
pomocí těchto umělých vodítek a pomůcek chrám vystaví, lešení strhne.
Například měření času volného pádu pouze podle výšky pádu, několi podle
hmotnosti či tvaru padajícího předmětu (pírko versus kámen), bylo první
álím krokem směrem k abstrakci, jež mnohé zjednodušila. Při *skutečném*
výpočtu však již musíme tření vzduchu zohlednit, che-me-li se *skutečně*
dopátrat toho, zda k zemi spadne rychleji pírko, nebo kámen. Při skutečné
aplikaci je nutné odhlížet od zjednodušujících předpokladů a vrátit se zpět
na zem. Při konstrukci modelu musíme trošku odhlédnout od reality a při
skutečné aplikaci tohoto modelu na realitu musíme zase naopak odhlédnout
od modelu (konec fikce, musíme vnímat mimomodelový kontext). Musíme
strhnout lešení, abychom zjistili, co pod ním zůstalo.

V ekonomii se však předpoklady strhnout nedají, a to ani *ex post* – roz-
bořila by se totiž celá stavba. Budujme tak chrám z lešení, který zůstává
uvnitř *de facto* dutý. Co by se stalo s hlavním proudem teoretické ekonomie,
kdyby byl modelový předpoklad o *homo oeconomicus* opuštěn? Pokud strh-
neme naše předpokladové lešení, celý náš chrám se ihned rozpadá – nebo
se ukáže, že naše nejlepší katedrála nikdy ani neexistovala, že se jednalo
jen o katedrálu z lešení, tak jako v příběhu o císařových nových šatech. Le-
šení není stavbou. O lešení (tedy jakémsi nástroji, který nám může umo-
žnit dostat se do jinak těžko přístupných konstrukčních míst) hovoří i Witt-

⁹⁹³ Rekn-li o ženě básnický, že „je jako květina“, je to z vědeckého a technického hlediska lež. Ve skutečnosti
má žena a květina pramálo společného ... V ženě neprobíhá fotosyntéza, květina nečte knihy a neobjeví
se. Mírně tím zřejmé, že je křehká. Čím to však je, že všichni rozumíme tomu, co se tímto míní? Ukazuje
se, že pravda ani tak není ve výroku samotném – „je jako květina“ – ale v jeho kontextu, okolí, tedy v tom,
co se tím rozumí. Podobně bychom tak mohli říci, že vědecká pravda není v samotné rovnici nebo volě, ale
všém, co nemá (nesmí) obsahovat, jinými slovy vše, co se zabývá (třetí vzduchu). Vědecká pravda či
vzorček dávají smysl jen v rámci přesně stanoveného modelového (nikoli reálného) kontextu. A ten často
přibíháme.

genstein: „Věta konstruuje svět pomocí logického řešení, a proto lze na větě vidět i to, jak se má vše logické, když je pravdivá. Z nepravidlé věty lze dělat závěry.“⁹⁸⁴ Jedná se jen o řešení, nikoli tedy o samotnou stavbu. Záleží pouze na tom, jak toto řešení použijeme. Samo o sobě je bezvýznamné. Jak jsme viděli v předchozí kapitole, Alfred Marshall, jeden z otců moderní ekonomie, požadoval, aby matematika (řešení ekonomie) byla spálena, jen co je práce s ní hotova.

V ekonomii se však často stává nemilá věc. Model nemá realistické předpoklady a výsledky nejsou testovatelné, natož popperovsky falzifikovatelné (například model *homo oeconomicus*). Co tedy v tom případě zbyvá z ekonomie? Tento efekt lze často spatřit na modelech, jejichž závěry se de facto shodují s předpoklady (jak jinak...). Předpoklady a axiomy volíme podle toho, jakému výsledku chceme dojít.

MIMO METODOLOGII – K MYSTERIU INSPIRACE

Chceme-li však vytvořit paradigma nové, je nutné, jako to učinil Einstein, oprostit se od konstruktu starého. K novému metodickému přístupu je ovšem třeba více než jen správná aplikace metodologie. Musíme se nejdříve *beze zbytku zbavit původní metodologie* a odvážit se uvažovat o čemsi *zcela novém*. Cesta k novému vnímání světa vede přes opuštění stávajícího. Je třeba použít Wittgensteinův žebřík; vylézt po něm a pak jej zahodit.⁹⁸⁵ Neexistuje metoda na vynalézání nového. Metoda (a s ní celý vědecký diskurz) představuje jen *sekundární proces* poznávání.

Prvotní zlomové objevy v poznání přicházejí na svět právě díky tomu, že odmítají, boří a porušují staré metody. A to se děje pomocí inspirace. Ta se odehrává v hágenství myzy, snů, umění či zjevení (jako se to přihodilo fa- raonovi nebo Descartesovi v jejich snech). Jinými slovy v oblasti emotivní, nikoliv racionální. Ne nadarmo se říká, že nás myšlenka *napadla* (ve smyslu napadl mě, zatočil na mne pes). Když na nás myšlenka padá, když nás napadá, „rozsvítí“ se nám. „Neříkáme, že jsme vytvořili myšlenku, nýbrž dostali jsme nápad,“ píše Heffernanová⁹⁸⁷ a pokračuje vtipným postřehem, popisujícím zkušenosti mnoha vědců, k nimž inspirace přichází ve formě *tří B: Bus, Bath a Bed* (tedy autobus, vana a postel).⁹⁸⁸ Až v *sekundárním*

⁹⁸⁴ Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 4.003.

⁹⁸⁵ Falzifikovatelnost spočívá v otázce: Co by se muselo hypoteticky stát, aby daný model (*homo oeconomicus*) byl nepřehatý? Jaké myslitelné chování by falzifikovalo danou hypotézu? A pokud je takové chování myslitelné, má je též porozovatelné?

⁹⁸⁶ Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 6.54

⁹⁸⁷ Heffernanová, *Language down garden*, 71

⁹⁸⁸ *Ibid.*, 73

procesu nastane ověření dané ideje rozumem. Pokud novou myšlenku ne- umíme zasadit do kontextu jiných myšlenek (rozuměj s ostatním systémem poznání), je zamítnuta buď samotným autorem ideje, nebo jejími kritiky. *Objev* znamená tedy totéž jako zasadit jevení do souladu s jinými jevy. Daný nový postřeh je třeba *ob-klopit* v rámci kontextu jevů jiných, dříve po- znanych.⁹⁸⁹ „Tvzení musí použít staré výroky, aby mohlo komunikovat nový smysl,“ řečeno Wittgensteinovými slovy.⁹⁹⁰

I na proces objevování lze pohlížet z perspektivy „tvrdnutí“ emoci ve sféře rozumu. Počáteční záchvěv nové teorie je silou, jež posouvá nejen ekono- mickou teorii kupředu, a teprve po novém objevu nastává tvrdnutí v metodě (kterou velice často provádějí až následovníci daného myslitele). Je tedy možno říci, že nás nové myšlenky napadají neustále – ale my je zamítáme, protože je nepovažujeme za rozumné. Sémě (inspirace) padá na neúrodnou (kontextuální) půdu. Jinými slovy, to, že je čas relativní, možná napadalo mnoho z nás při mnoha příležitostech, ale jen Einstein byl schopen tuto „hloupost“ (každému jinému, kdo uvažoval v newtonovském rámci, tedy skoro všem, se jako hloupost musela jevit) zasadit do konstruktu, který byl schopen navázat na ten starý.

Kdybychom měli použít podobnosti se všemi jeho omezeními, pak by- chom mohli emotivní inspiraci přirovnat k jakémusi motoru automobilu, zatímco rozum by zde hrál roli ostatních mechanismů – brzdý (která krotí energii motoru), karoserie (která drží vše pohromadě) či podvozku (který umožňuje samotný pohyb vybraným směrem, protože motor *sám o sobě* se hýbat kupředu nemůže). Emotivní inspirace a rozum, tyto dva póly něk- kého a ztvrdlého (nového a zasaženého) prožitku, žijí v symbióze, stejně jako žádný funkční automobil nemůže existovat bez souhrny všech svých součástek. Motor sám nás nikam nedoveze, stejně tak ani karoserie bez mo- toru. K tomu, abychom byli ochotni rozjet automobil, musíme důvěřovat tomu, že ovládáme *i brzdý*. Jedna ruka netleská. Rozum musí být doplňován (oživován) inspirací, stejně jako inspirace musí být korigována (držena při zemi, brzděna) rozumem. Jak říká Evans: „Vědění se rozvíjí nalézáním no- vých konceptů. Jak ale poznat, který koncept je podstatný? ... Je to genialita představivosti, na níž závisí sláva vědy.“⁹⁹¹ A jak píše Wittgenstein v úvodu svého *Traktátu*: „Těto knize bude asi rozumět jen ten, kdo už myšlenky, jež jsou v ní vyjádřeny – nebo myšlenky podobné – sám promyšlel.“⁹⁹²

⁹⁸⁹ Stovner, *Neubauer, Respondeo Dicendum*.

⁹⁹⁰ Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 4.03.

⁹⁹¹ Weintraub, *How Economics Became a Mathematical Science*, 75.

⁹⁹² Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 7

K železné logice je potřeba měkkého mystéria inspirace (o kterém hovoří Russell)⁹⁹³. K ukotvení a komunikování inspirace však zpětně potřebujeme metodu. Musíme inspirovat takřka i každou metodu, neumíme ji metodou vyvolat. Svázání dalšího výzkumu počáteční inspirace rigidní metodologií může (a má) nastat až sekundárně – je to jen součást vědy, nikoli její celek. Nový systém, nová inspirace, si ovšem tvoří pravidla vždy nanovo a nepředpokladelně sám. Žádná apriorní metodologie vědeckého zkoumání neexistuje. Vznikne-li, bude jen destruktivní. Neexistuje vědecký přístup k vědě.

PROROCI MODERNÍHO VĚKU

Účelem každé vědy je tvořit předpovědi.

Auguste Comte⁹⁹⁴

Kdyby bylo možné vypočítat budoucí podobu trhu, budoucnost by přestala být nejistá. Neexistovala by ani podnikatelská ztráta, ani zisk. Dovednosti, které lidé od ekonomů očekávají, přesahují schopnosti jakéhokoliv smrtelníka.

Ludwig von Mises⁹⁹⁵

Kdybychom hledali proroky 21. století, museli bychom se rozhlížet mezi ekonomy. Jsou to právě oni, kdo dnes nejčastěji předpovídá budoucnost, a plní tak roli, jakou v antickém světě sehrávaly věštiny (orákula). Potíž je, že jim predikce příliš nevycházejí a opravdu důležité věci předpovědět nedokážou. Lidé to tuší, ale přesto jim věří. Proč vlastně ekonomové tak sehnávají? A může se to někdy změnit?

Ve starém Řecku byla po dlouhou dobu pravda doménou básníků. Homérovy epy *Ilias* a *Odyseja* byly jednou z mnoha možných odpovědí na otázku typu *Jaký je člověk? Jací jsou bohové?* Odkud pocházejí naše zákony? Chování postav v oněch příbězích a básnickova interpretace jejich činů z velké části určovaly všeobecný názor na charakter člověka i bohů. S příchodem Thaletta se pravda stala z velké části doménou filozofů a po Aristotelovi i vědců, nicméně básně a příběh si udržely alespoň nějakou roli ve výkladu světa. Dnes se ovšem zdá, že se pojmy jako *nevědeckost*, *subjektivita* či *přiběh* staly bezmála nadávkami, kterými velmi rychle odepisujeme velkou část možných popisů reality. Ekonomové mezi těmito popisy zaujímají výsadní postavení. Proč?

Poslední hospodářská krize ukázala, že ekonomové předpovídají budoucnost prostě neumějí. Nedokázali jsme odhadnout příchod krize ani její rozsah. Přestože taková selhání jsou v ekonomii relativně častá, jsou k předkladem nucení nebo se o ně sami vehementně snaží – na rozdíl od jiných společenských věd. Sociologové, politologové, právníci, psychologové či filozofové se do předvídání budoucnosti moc nehrou, nanejvýše nabízejí jakési vize. Proč není podobně zdrženlivá také ekonomie? Proč ony na desetinu procenta (ne)přesně odhadly HDP, inflace, nezaměstnanosti a cen bytů? Kromě toho, že po takových předpovědích prostě existuje poptávka, se nabízí i jiné vysvětlení: ekonomie opět vykazuje zřetelnou snahu přiblížit se co nejvíce fyzice, tedy exaktní vědě o mrtvých objektech, která má k předvídání budoucnosti snad nejbliže.

Přestože chceme vysvětlovat budoucnost, nejsme mnohdy ani s to vysvětlit minulost. Filozof Karl Popper kdysi napsal knihu *Lesk a bída historismu*, v níž dochází k závěru, že vysvětlovat příčiny minulých událostí je prakticky nemožné. Respektive: je o nich možné podat skoro libovolně velký počet „vysvětlení“. Pro ilustraci netřeba chodit daleko: ekonomové se klu-příkladu dodnes poádáně neshodnou, co přesně zapříčinilo velkou hospodářskou krizi v roce 1929. A neshodnou se dokonce ani na tom, co ji pak ukončilo. Stejně tak nejsme schopni určit, co přesně způsobilo krizi aktuálních, přestože jsme ji zažili na vlastní kůži.

PRO-GNOSTIKA A SEBEVYLUCUJÍCÍ PROROCTVÍ

První velká – a docela samozřejmá – potíž spočívá v tom, že lze jen těžko předvídat nepředvídatelné. Už z povahy věci samé: pokud by budoucnost bylo možné předvídat, nebyla by prostě nepředvídatelná. Pozorní pozorovatelé událostí (hostejno, zda fyzici, či ekonomové) dokážou odhalit trend a proloužit jej. Nedokážeme ale předvídat dění. Dokážeme říci, co se má stát v modelovém případě, ale svět modelový není.

Na předvídání budoucnosti máme i kouzelné zaklínadlo, říkáme totiž *pokazde ceteris paribus*⁹⁹⁶. Tedy „za předpokladu, že se nic jiného nemění“. Kromě toho, že to zní jako abrakadabra, musíme totiž přiznat, že skutečnost bývá *ceteris non paribus*. Tak se třeba stane, že statistice ekonomů sledují úplně špatné veličiny, a té hrstce z nich, kteří upozorňují na veličiny relevantní, nikdo moc nevěří.

Každý skutečný prorok s sebou navíc nese vlastní prorokovo prokletí. Jen si vzpomeňme na prokletí biblického proroka Jonáše, který nechtěl prorokovat

⁹⁹³ Je těžké odolat o opozici mezi instinktem a rozumem. Ale v predikátě je tato opozice převážně iluzorní.

⁹⁹⁴ Instinkt, instinkto či vlnění jako první vedení k přesvědčení, které následně rozum potvrdí či vyvrátí. Rozum je silou harmonizující. Hleď, spíše než tvořivou. Pokuseno v maximálně logické oblasti je to instinkt, který jako první nalezne nová východiska. ⁹⁹⁵ Russell, *Adaptation and Logic*, 30.

⁹⁹⁶ Comte, *Cours de philosophie positive*, 29.

⁹⁹⁷ Mises, *Liberalism and Capitalism*, 701.

⁹⁹⁸ Latinská fráze „ceteris paribus“, která označuje zjednodušující předpoklad, kdy ekonom zkoumá proměny jednotlivého parametru, zatímco zachová a stabilizuje všechny ostatní. Tak například platí, že nižší cena *ceteris paribus* zvýší poptávanou množství.

vat, a tak ho na moři spolka velká ryba. Po několika dnech její vyplivla na březích Ninive, města, kterému měl předpovědět zkázu. Jonáš tedy nerad městu prorokoval temnou budoucnost. Jenže pozor, lidé si jeho varování vzali k srdci (kdo by to čekal?) a učinili pokání. Závěr příběhu měl tady šťastný konec pro všechny, jen ne pro Jonáše: nic se totiž nestalo! *Právě proto*, že byla Jonášova zpráva důvěryhodná, si lidé varování vzali k srdci a prorociť se nevyplnilo, město zničeno nebylo. A Jonáš se pak cítil jako král bláznů.

Pointa příběhu je jasná: většímu opravdu dobrých proroků nedoceníme. Proč, to krásně vysvětluje Nasim Taleb v knize *Černá labuť*, kdyby byl někdo v roce 2001 tak dobrým analytikem mezinárodních vztahů a expertem na terrorismus, že by odhalil, jaký typ útoků se chystá na Spojené státy, a kdyby navíc dokázal vymyslet účinnou preventivní obranu a dokázal o všem přesvědčit své nadřízené, co by se stalo? Nic, protože by jeho informace naplnění předpovědi zabránily. A milý (pravý) prorok by upadl v lepším případě v zapomnění. V horším by vešel do dějin jako válečný štváč, malíř čertů na zeď a nejzbytečnější regulátor všech dob. Vždyť kvůli němu bychom se dlouhá léta museli zouvat na letištích a procházet krajně ponižujícími bezpečnostními kontrolami...

Je to jakýsi princip „sebevylučujícího prorocťví“, je-li prorocťví „pravdivé“, často se vůbec nenaplní. Jsme-li schopni anticipovat problémy, musí vůbec nastat. Ide o přesný opak známého principu ze společenských věd, kterému říkáme sebenapňující prorocťví. Problém ovšem je, že nikdy nevíme, který princip převládne. Někdy s sebou varování přinese právě to, před čím varuje, a někdy k jeho naplnění naopak nedojde. Pokud začne někdo důvěryhodný v normálních časech křičet „krize, krize!“, může vyvolat psychologický lavinový efekt, a tím krizi způsobit. Nebo naopak krizi předejde tím, že na ni upozorní a lidé změni své chování. Zřídka ale dokážeme předem poznat, se kterým případem máme tu čest.

Když už jsme u proroků: budoucnost dost pravděpodobně nezná ani Bůh, respektive dodnes se o to teologové přou. Nejpravděpodobnějším se zdá být závěr Alfreda Whiteheada, jednoho z nejvýznamnějších filozofů a teologů (a také matematiků) minulého století, podle kterého je budoucnost prostě radikálně otevřená, a to i pro Boha. Pokud by Bůh věděl, že Eva s Adamem okusí zakázané ovoce, proč by se na ně hněval? Prorocťví Starého zákona nebyla žádným deterministickým pohledem do budoucnosti. Byla spíše varováním a strategickou změnou možného vývoje, především takového, který vyžadoval určitou reakci. Pokud byla reakce správná, k naplnění předpovědi vůbec nedošlo. V případě budoucnosti tedy nemůžeme být ani opti-mystičtí či pesi-mystičtí, můžeme být pouze mystičtí.

LESK A BÍDA FUTURISMU

Kdybychom ale opravdu mohli, chtěli bychom budoucnost vůbec znát? Mílovali byste někoho, kdybyste věděli, že se s ní či s ním budete za několik let nenávidět, a viděli tuto událost jako na dlaní? A nevděčíme nejistotě za mnoho z našich povolání? Vybavuje se mi krásná scéna ze *Stoparova průvodu galaxii*: filozofové vyrazili do stávký, protože geniální počítač měl brzy jednoznačně vyřešit problém „vesmíru, života a tak vůbec“ a myslitelé se začali bát o své zaměstnání.⁹⁹⁷

Podobně je tomu s nejistotou. Existovaly by burzy, kdyby se předem vědělo, jaký bude vývoj cen? Anebo jiný příklad: kolikpak asi peněz (kolik miliard dolarů?) bylo investováno do výzkumu budoucího vývoje ceny ropy? Kdo na to kápně, toho bohatství nemine. Přesto se to povede „treffit“ jen náhodou.

Chápu, že si každý přeje vědět, který kůň v dostizích vyhraje. Ale kdyby to bylo známo, mohli bychom dostihová závodiště rovnou zavřít. Na největší budoucnost sice často nadáváme, ale právě díky ní prožíváme mnoho krásného.

Jak vidno, s poznáváním budoucnosti to není slavné. Nebylo by lepší nechat budoucnost budoucností a soustředit se na „tady a teď“? Nebylo. Myšlenky na budoucnost jsou totiž *conditio sine qua non* lidského života. Bez budoucnosti život nedává smysl. Bez budoucnosti nedává smysl ani přítomnost. Jak píše jeden z největších českých filozofů Ladislav Hejdiánek: „Pohled dopředu, do nejbližší i do vzdálenější budoucnosti, je nezbytný pro samo pravdivé vidění současnosti, jejíž pravý smysl se vyjeví teprve v kontextech, jež přicházejí a přijdou.“⁹⁹⁸ Chceme-li znát přítomnost, vrací se nám potřeba pohledu jak do minulosti, tak do budoucnosti. Přítomnost by sama o sobě nedávala žádný smysl.

Čelíme radikálně otevřené budoucnosti a snažíme se s tímhle údělem nějak vypořádat. Větrovzestové neustálého růstu i proroci ekonomického armagedonu přítom mají k dispozici stejná statistická čísla. Jen z nich podle svého založení vyvozují buď naději, nebo pravý opak.

TEORIE SÍTĚ A SMÍR ROZUMU S CITY

*Rozpor mezi rozumem a citem v praxi téměř neexistuje.*⁹⁹⁹

Jana Heffernanová

Vždy mne fascinovalo, jak některé mentální procesy popisujeme emocím a některé racionálně. Neychází však obojí ze stejného principu, ač se jeví jako fenomény protikladné? Existuje způsob, jak přemostit (možná zdánlivou) propast mezi rozumem a citem? Jak překonat rozpor mezi subjektivními a objektivními fakty? Jak definitivně usmířit náboženství, víru a mýtus na straně jedné a vědu, důkaz a paradigma na straně druhé?

Prvním krokem naší závěrečné meditace (držme se Descartesovy terminologie) je opustit jasný dualistický předěl mezi racionálním a emotivním. Opustíme Humeův diskurz, zda je „rozum otrokem emocí“, či naopak. Opustíme však rovněž konstrukt *homo oeconomicus*, jehož neustálá maximalizace užítku bez ustrání vede též k neustálé racionální optimalizaci. Vratme se k *homo sapiens*.

Může existovat systém, ve kterém nestojí rozum *proti* vědomím, citům a emocím – tedy jednotný systém, kontinuum, které se navzájem potřebuje a doplňuje? Ve skutečnosti totiž neexistuje nic jako čistý věm bez rozumového rámce a abstrakce, stejně tak jako neexistuje racionální konstrukt bez vědomých podnětů. Vše tvoří jen části jediné, racionálně-citového kontinua. Jediný rozdíl mezi racionální (nebo racionálnější) částí tohoto kontinua a jejím vědomým protějškem je míra potvrzené rekurzivnosti, tedy jakési empirické či obecně společenské potvrzení daného věmu. Nové, originální a netriviálně zařaditelné věmy se nám tak jeví jako „měkče“ emoce, kdežto opakovaně (společensky) potvrzené emoce se nám jeví jako racionální konstrukty. Co když „rozum“ je jen „ztvrdlá“ opakovaná emoce a emoce je jen „měkka“ či „mladá“ racionální úvaha? Mezi těmito extrémny leží celá škála přechodových, racionálně-emocních věmů, které jsou „tvrdnoucí“ a „stárnoucí“, tedy nelze vůbec ani zdánlivě přesně určit, zda se jedná o věm či reakci emotivní, nebo racionální. O emotivním jako o nestálém můžeme pochybovat a též se špatně komunikuje, protože pro novost věmu je extrémně subjektivní – a pro mnohé mladé věmy jistě nemáme ani slova.

Až časem se daná zkušenost „objektivizuje“ (pokud je opakovaně vnímána více lidmi) a stává se součástí něčeho, co považujeme za stále a objektivní. V raných dobách kultury, kdy bylo celospolečensky uznávaných rekurzivních, a tedy tvrdých emocí málo, nebyl tento rozpor tak výrazný jako dnes, kdy lidstvo postoupilo daleko v sebeutvzоровání určitých příběhů či konstrukcí.

Vezměme si extrémní příklad matematiky jako obecně uznávaného vrcholu racionálna (Které *de facto* nemá empirický obsah, ačkoli i u zrodu jedničky stál věm, protože matematika je konečnou systém zcela abstraktních symbolů, postřádajících empirické protihráče; své reálné připoutání k realitě hledá až *ex post*, totiž v aplikaci – například skrze ekonomii nebo kúpecké počty). Rovnice, v níž se jedna plus jedna rovná dvěma, se nám v momentě naší první interakce s tímto faktem (v dětství nebo při objevení tohoto konstrukt) jevíla stejně emotivně neopodstatněná a nesrozumitelná jako jakýkoliv jiný věm. *Matematika byla prvotně jen emoci*. Těto emoci jsme se museli *učit* (stejně tak, jako se jí dodnes učí žáci v prvních třídách základní školy). Pouze skrze neustálé opakování a díky úspěšné společenské konfirmaci daného faktu (že jedna plus jedna se skutečně a stále rovná dvěma) tato *emoce* postupně *tvrdla*, až se z ní stala pevná a spolehlivá konstrukce, kterou jsme se naučili používat bezpečně a bez nutnosti opakovaně ji ověřovat. Emocionální věm opakovaným potvrzováním *ztvrdl, zracionalizoval*.

Díky nastíněné (užitečné) abstrakci získal pojem jedničky, znaménka plus, dvojlky a rovníčka reálný význam, který vídáme ve skutečném světě, svět sám o sobě však tyto termíny neobsahuje (jako neobsahuje žádné jiné abstrakce). Jedničku nebo dvojlku nikdo z nás v podstatě neviděl. Viděl jsme možná dvě jablka a dvě hrušky a jedna z věcí, které tyto dvě množiny spojují, je právě číselnost dvě. Ale dvojlka sama ve světě neexistuje. Tím méně další matematické znaky (stačí si představit minus dvojlku). Jsou to jen symboly, jejichž smyslu a pravidlům se musíme *učit*. Skutečně podněty reálného světa vnímáme bezpečně v termínech abstraktních jednotek, plusů a rovnítek (počet hrušek či jablek a jejich výsledný součet). Vnímající subjekt si tak tvoří interpretací rámec (v našem příkladu matematický), skrz nějž je schopem svět vidět, zjednodušit a tím i *řešit*. Racionálna neznamená nic jiného než *ztvrdlou* emoci.

Příklad z opačného pólu zkušenosti představuje cosi bytostně konkrétního a jedinečného, subjektivního. Vezměme si jako ukázkou lásku či přátelství. V prvních momentech této silné emoce ji neumíme zařadit, zvláště pokud se nám stala poprvé, protože prožíváme zkušenost čehosi *zcela nového a jiného*, doslova pro ni nemáme slova. (Slova jsou možná jen v systému obecně společenského prožitku, který zažijí nejméně dva členové, přičemž zjistí, že jejich jedinečný prožitek je *podobný*, respektive má nějaké podobné projevy. Slova nevznikají pro jednorázové subjektivní zkušenosti.) Teprve později v našem prožitku nalézáme prvky, o kterých jsme slyšeli či četli, a jsme ochotni (či přinuceni) zobecnit náš individuální a neopakovatelný prožitek na úroveň termínu, který již existuje a se kterým se setkali i další členové společnosti. *Základní láska* ani přátelství není stejně, nikdo z proži-

vajících subjektů nepřijímá shodné věmy či pocity (nejsou ani srovnatelné). Nicméně pokud lidé prožívají pocity, ve kterých nalézají souzvuk s ostatními, dokážou pro své neopakovatelné zážitky najít abstraktní slova vyjadřující cosi obdobného. Subjektivní prožitek se tak zaokrouhlí na nejbližší verbální celospolečenský jmenovatel, obecný prožitek. Ani jeden západ slunce se neshoduje s jiným, každý je jedinečný, svůj prožitek jsme ovšem schopni označit jediným termínem, který vyjadřuje všechny lidským okem pozorované západy slunce. Četnost udalosti spolu s potřebou prožitek komunikovat utváří v *jistých ohledech* (nikdy ne ve všech) opakovanou zkušenost, která získává své vlastní jméno a stává se abstraktním pojmem. Tedy čímši *hrdým*, s čím je možno operovat. Dochází tak k abstraktnímu (protože jde o jazyk) a objektivnímu zaokrouhlení jedinečného subjektivního prožitku. Náš jazyk není ničím jiným než „lingvistickým zaokrouhlením“ subjektivní emoce na nejbližší možný pojem.

I natolik emotivní zkušenost, jako je láska či přátelství, časem ztvrdne, po mnohonásobném vzájemném potvrzení zkušenosti se stává automatickou součástí našeho života. Ztvrdne do racionální podoby, se kterou prostě počítáme. Ekonom by mohl hovořit o *inflaci prožitku*, který již nevyvolává stejné emoce jako ve své počáteční panenské podobě. Namísto emoci se dostává racionální jistota, na kterou se můžeme spolehnout. Ztvrdlá láska není ani horší, ani lepší než láska mladá. Je prostě jiná, vykazuje racionální vlastnosti.

Emoce je mladá zkušenost, která ještě nenašla svou racionální podobu (jež na ni snad později čeká). Z čehosi, co se rodí z nevědomého věmu a v původním okamžiku *neexistuje*, protože k tomuto prožitku neumíme nalézt odpovídající abstraktní termín, se později stává cosi, co umíme zařadit, komunikovat a s čím umíme operovat. Z těchto věmů pak vzniká obecně (jedincem či společností) přijímaný konstrukt světa, síť, ze které se spřádá realita. Z chaosu nepojmenovaných jednotlivostí se rodí řád, který se projevuje repetitivními vlastnostmi (jež označujeme nebo považujeme za racionální).

Co když tedy rozum a cit mají stejnou podstatu (pralátku)? Co když nepocházejí ze dvou odlišných oblastí, které se kříží až v naší mysli, a tvoří tak realitu? Co když znamenají jen různé projevy stejného kontinua, stejně síť, jak o tom mluví Heffermanová: „Rozpor mezi rozumem a citem v praxi téměř neexistuje; v životě totiž nevyslovíme žádný výrok, který by byl založen jen na rozumové úvaze a neměl žádný citový náboj; za každým seberozumnějším výrokem se skrývá nějaké čtení, nějaký postoj opředený pozitivními či negativními city, nějaké skryté přání ... V denním životě stojí obvykle jen jeden cit proti druhému, například strach proti soucitu, přičemž strach či ne-

dostatek soucitu se maskuje, vysvětluje a obhajuje rozumovými argumenty jako rozumný, správný a jediný možný.“¹⁰⁰⁰

Mnozí myslitelé rozlišují emoce stabilní a emoce nestabilní. Ty stabilní jsou pak často tak stabilní, že jsou považovány za racionální, až v tom nastává zmatek. Tak třeba ekonomický zájem o vlastní užitek se zdá být zcela *racionálním* jedním, přestože jde vlastně jen o stabilní emoci. Jinak řečeno, přestože Bible varuje před *láskou k penězům*, pořád jde primárně o *lásku*, tedy *emoci* (navíc o emoci veskrze pozitivní), a to o emoci *par excellence* (láska)! Jistě, je to *forma* lásky, kterou můžeme považovat za scestnou, namířenou špatným směrem či vymknutou z lidského kontextu – ale láska zůstane láskou.¹⁰⁰¹

CHVÁLA CHYBĀM

There is a crack in everything, that's how the light gets in.
Leonard Cohen¹⁰⁰²

Rozum a emoce (staré a nové věmy) se ve skutečnosti přou jen zřídka. Ke střetu ovšem dochází v okamžiku, kdy se nové (nekonsolidované, nevy-světlené, do rámce nezasazené) prožitky dostávají do střetu s těmi starými (konsolidovanými a vysvětlenými). Pokud se nevysvětlí, a vlastně jen těžko vnímatelné či postřehnutelné (subkognitivní) skutečnosti opakují, trvají v čase a my nejsme schopni je vysvětlit pomocí žádného stávajícího rámce, může dojít ke dvěma jevům. Bud' náš kognitivní systém nový vjem potlačí (ať vědomě či nevědomě) do jakéhosi rezidua anomálií,¹⁰⁰³ o nichž (jaksi podvědomě) víme, ale nejsme je ochotni, nuceni či schopni zapracovat do systému (tedy věnovat těmto deviacím pozornost), nebo dojde k totálnímu potlačení na ontologické úrovni, kdy vůbec nevznikáme, že skuteč-nosti jaksi „nesedí“. Může ovšem nastat i třetí varianta, kdy tyto „chyby“ rozloží systém starý.

Malé chyby (pozorování, které neodpovídá obvyklému rámci, či odchyly od očekávaného) mají někdy schopnost poodhalit roušku nedokonalosti teorie a zcela ji rozbít. Jsou to právě tyto „chyby v Matrixu“, které nám

¹⁰⁰⁰Heffermanová, *Tajemství dvou partnerů*, 61.

¹⁰⁰¹Viz také Bernard z Clairvaux: „Existují pouze dvě zla – či dvě vůdčí zla, jež bojují s duší: vyvrážděná láska a přílišná sebeháška (1. Petrův 2:11).“ (Bernard z Clairvaux, *Kázání na Písni písní*, 211.) Je užitečné si uvědomit, že přestože bojujeme s vůdčími zlem, jde pořád v základu, o *lásku* (podlehná jako v případě lásky k penězům, která je v Novém zákoně považována za „kořen všeho zla“ 1. Timoteovi, 6:10)

¹⁰⁰²Cohen, *Anthem*. „Ve všem je prasklina a díra, to skrze ně se na svět světlo dívá.“

¹⁰⁰³Jak se tomu děje v telefilmu *Matrix*. Sám není zprvu nič jiného než anomálie, měkké, nevyjasněné ozvěny na konci deterninativního rozvoje. Je to odpadtek matricové reality, se kterou si Matrix nevděčí rady a tak ji odlehčí do jiného světa.

prozradí, že se nejedná o pravdu, ale jen o racionální matcii, matrix našeho vědeckého světónázoru. Tak se například stalo, že při pozorování orbitální dráhy Merkuru byly ke konci 19. století objeveny v jeho pohybu drobné odchylky, které odporovaly newtonovskému pojetí. Celá záležitost se vyřešila v roce 1915 pomocí Einsteinyovy *obecné teorie relativity*, která dokázala tyto drobné diskrepance vysvětlit a která posléze Newtonův systém nahradila.

Model není nic jiného než příběh (nebo, jak tvrdí matematik a ekonom Weintraub, autobiografie)¹⁰⁰⁴ a v chybách stávajících (jinak však dobře fungujících) modelů a abstrakcí nalézáme cestu k příběhům novým. Rezidua nezapadající do rovnice stávajících teorií v sobě často uchovává klíč k novým horizontům. Vědec by tedy nikdy neměl chyby zaokrouhlovat, ale naopak jim věnovat maximální pozornost, neboť právě v nich je možné nalézt zárodek zcela nového (lepšího) axiomatického systému. Totéž platí i v osobním životě.

Rezidua (ať již pojmenovaná či nevědomá) tvoří jakousi schizofrenní dialektiku vědeckého poznání (a s ním i lidské psyché). Nekonsolidovatelnost zážitků může v človetku vytvořit rozštěp osobnosti. To v jisté hladině platí obecně, neboť každá situace života si vyžaduje aplikaci jiného paradigmatického systému. A není žádným tajemstvím, že tyto systémy mohou být, a často bývají, inkonzistentní; v každé z životních rolí, jež se mohou střídat v rychlých časových intervalech, tak musíme aplikovat jinou představu sebe či světa.¹⁰⁰⁵ Podobně je tomu i ve vědě. Žádný ekonomický model není aplikovatelný na všechny situace; pokud se kontrast ukáže jako axiomatický, vytváří se škola nová, která má se starou společný časť jen objekt zájmu — ekonomické dění ve společnosti. Nová škola má pak potenciál přemoci tu stávající a etablovat se jako obecný mainstreamový interpretační rámec.

TRPNÝ SVĚT A SVĚT ŽIVÝCH

Matematika se pro zkoumání života hodí, jen pokud jsme si vědomi jejích limitů. Předmětný matematického zkoumání se totiž musí nejprve umrtvit a musí se jím ubírat životnost. Jak říká Nelson: „V posledních letech ekono-

¹⁰⁰⁴ „Jak jednou napsal James Oliny, když piliem citoval Paula Valerého „Každá teorie je autobiografie““

¹⁰⁰⁵ Weintraub, *How Economics Became a Mathematical Science*, 6

¹⁰⁰⁶ Pokud hledala psyché absorbuje (nebo je přinucena absorbovat) příliš velké množství nekonzistentního a nekonsolidovatelného pozorování, která nemají vysvětlit či spjít do jednotného světa, brání se tím, že vytvoří více psanívy nebo dva světy, které v každé z důležitých situací reagují (a jsou) jiné. Kontrast rolí se stává tak závažným, že již nejsou srovnatelné a rovností jen jejich střídání, ale je třeba vytvořit odlišné střídání *existenci*

nomové začali chápat, že statický svět má pramálo společného s podstatou jakékoliv ekonomické situace ve skutečném světě.“¹⁰⁰⁸

Søren Kierkegaard kdysi napsal: „Existence transcenduje logiku.“¹⁰⁰⁷ A právě snaha modelovat realitu jako by nás utvzovala ve vidění dvou světů. Jedním z nich je svět abstraktních (tedy *ne-reálných*) modelových konstrukcí, skrze které svět vnímáme, druhým je svět *an sich*, *svět empirický, skutečný*, nemodelovatelný (protože je *skutečný* a nedá se s ním hýbat jako s konstrukcí). Stejný rozpor se promítá i do ekonomie. Na jedné straně stojí ekonomické modely, které se snaží popsat chování jednotlivce nebo celé společnosti a ve kterých do sebe vše krásně zapadá. Tyto modely však obvykle vychází z nerealistických základů nebo vedou k závěrům, které nelze v praxi aplikovat. Nejčastěji se přihodí oboje.

Machlup si je tohoto problému vědom v celé jeho palčivosti: „Ekonomická věda je systémem apriorních pravd, produktem čistého rozumu, exaktní vědou dosahující zákonů tak univerzálních, jako jsou zákony matematiky, je to čistě axiomatická disciplína, systém čistých dedukcí z řady předpokladů, není otevřená jakékoliv verifikovatelnosti nebo vyvrácení na základě zkušenosti.“¹⁰⁰⁹ Piero Mini jde ještě dále a tento abstraktně vědecký svět pojmenovává takto: „Celý svět idejí jako takových je mrtvým světem.“¹⁰¹⁰

Vědecky porozumět lze ovšem jen něčemu statickému, nespontánnímu, předvídatelnému, tedy *ne-životnému*. To je cena, kterou Descartes a s ním všichni vědci musí zaplatit za exaktnost. Daní za vědeckou přesnost a eleganci je fakt, že život věd uniká. Náhražkou může být svět logiky a abstrakcí, které ve svém vlastním světě *fungují*. Jako by všechno, co není matematicky představitelné, ztratilo právo na skutečnou (vědeckou/empirickou) existenci. V tomto trpném světě funguje i matematika, stejně jako mechanika, kauzalita a všechny naše (interně konzistentní) konstrukty. Abstraktní modely mohou být elegantní a mohou do sebe zapadat. Mohou však být i na hony vzdálené skutečnému světu živých.

Ekonomie provádí umrtvení světa například skrze již zmínované zaklínadlo *ceteris paribus*, kterým se odpojují modely od reality. V takovém umělém světě si můžeme vytvářet téměř libovolné modely. Ekonomii se tak často stává, že je spíše *vědou o ekonomii* než o ekonomie. Na trik s *ceteris paribus* koneckonců upozorňuje i Hutchinson, podle něhož jde o jeden ze dvou hlavních způsobů, jak se ekonomická teorie brání empirické verifikovatelnosti

¹⁰⁰⁸ Nelson, *Economics as Religion*, 58.

¹⁰⁰⁹ Søren Kierkegaard's *Journals and Papers*, 1054, citováno z Mini, *Philosophy and Economics*, 211. Možná tím myslí to samé, co so snází ukevat Wittgenstein.

¹⁰¹⁰ Galbraith, *Bayerni Postaveni*, 340

X HOFMAN
X NEUBAUER (HET - OR - 301)

(druhým způsobem je již zmiňované odpojení logicko-deduktivních modelů od empirického obsahu). Protože v reálném světě *ceteris* není *paribus*, mají ekonomové mnoho prostoru pro fantazirování, aniž by jim v tom realita jakkoli kladla meze či stála v cestě.¹⁰¹⁰

Středověká kypěl množstvím andělů tancících na špičce jehly, naši dobu ovládají marginální optimalizace. V tomto světle se však středověká diskuse o tom, kolik andělů se vejde na špičku jehly, zdá realističtější už jen proto, že oproti tajemným terminům teoretické ekonomie je špička jehly reálná a představa anděla pro každého dostupná. Nicméně ani jeden z obou způsobů teoretizování není empiricky měřitelný a mimo svůj vlastní diskurz jsou nesmyslné a neaplikovatelné. Smysl dávají pouze uzamčené ve svém vlastním světě.

Mlčení živých a svět 65. pole

Druhý je svět živých (jako opozice světa mrtvých), svět, ve kterém věda mlčí. Nejlépe to vystihuje poslední věta Wittgensteinova monumentálního *Traktátu*, která se rovněž stává vyvrcholením celého jeho díla: „O čem se nedá mluvit, o tom se musí mlčet.“¹⁰¹¹ Wittgenstein se *de facto* dostává k paradoxu bezse-myslnosti (nikoli ne-smyslnosti!) modelů. Jsou bezobsažným, ale užitelným lešením, po kterém šplháme. Problémy světa se ukazují, ale nelze je vyslovit, nepřipouští se ani otázku, ani odpověď. Skutečný svět živých nelze abstraktně uchopit. Není modelu, který by jej uměl pojímout neočištěný a neokleštěný, v jeho živoucí, tepající a tékající komplikovanosti.

Sachovnice má 64 polí. Jsou černá či bílá, čtvercová a platí na nich pevně daná pravidla. Hru je de facto možno rekonstruovat i zpětně, zastavit čas, jeden tah opakovat třeba do úmoru – šachům totiž rozumíme, sami jsme vytvořili pravidla. Mí přátelé, když šachy hrávali, odkládali pivo a víno na vedlejší stolec, kterému říkali 65. pole. A tak se brzy 65. polem stal celý svět, který byl mimo šachovnici. Co když je to s analytickým přístupem podobné? Dokážeme dobře vysvětlit a čermbíle analyzovat šachové pole, které jsme si sami stvořili, ale ty nejdůležitější věci se dějí na poli největším, na poli šedesátém pátém.

Věci, o kterých nemůžeme (vědecky ani analyticky) rozprávět a které bychom prostě měli v tichosti přejít, na nás však křičí, že jde právě o věci *nejdůležitější*, a jsou to právě tyto věci, o kterých *chceme a musíme mluvit*.¹⁰¹²

¹⁰¹⁰ Cf. dle Goldwrt, *Boyand Postivism*, 112

¹⁰¹¹ Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 5.4, odstavec 7

¹⁰¹² „Mnozí v Kralupech nadotomovali tomu, že Wittgensteinovi nevěřili, že by nevyhnutelně měli být považováni za neomyšlené. Naopak věci, o kterých nemáme vůbec šanci je nepřehlédnout“ (Edmond, *Edmond, Wittgensteinův Pátek*, 103)

Radu oblastí života (snad ty nejdůležitější) *musí* analytická věda (je-li povětšá) přejít mlčením. Většina našeho životního zájmu (a často i vědeckého) však leží právě na tomto 65. poli. Dávat jednoznačné (vědecké) odpovědi na reálné otázky je proto těžší, než se zdá.

V ekonomii tak panuje dvojí potíž: ekonomie žije ve zvláštním stavu schizofrenie. Teoretizující ekonom musí zapomenout na skutečný svět (musí sít, stejně jako Descartes), jinak se ve svých modelech daleko nedostane. Odměnou mu bývají závěry, které jsou stejně odtažitě a neaplikovatelné na reálný svět jako model samotný. Když má však ekonom hovořit o praktické ekonomii, například o hospodářské politice, zapomíná povětšinou na modely (jsou mu v praxi k ničemu), odhazuje nepotřebný sošňtkovaný teoretický aparát a hovoří ze zkušenosti.¹⁰¹³

A ještě poslední implikace pro ekonomy. Ekonom by měl být pokorný, uvědomíme-li si, že ekonomiku nevyvíjíme ani nestavíme. Jak jsem se snažil ukázat, samotná ekonomika existovala mnohem dříve než nauka o ní. Je něčím tak archetypálním jako lidstvo samo. Nejsme architektky ekonomiky, jsme pouhými (více či méně zcestovalými) turisty, kteří pozorují úžasně a velkolepě starobylé město. Jsme na tom podobně, jako kdybychom pozorovali ciferník a zkoušeli odhadit princip fungování hodinového stroje schovaného uvnitř. Po nějaké době bychom dokázali předpovědět, kde budou ručičky v libovolném čase v budoucnosti. Ale když by takové hodinky viděl mimozemšťan nebo člověk, který neví, jak fungují, mohl by si pro vysvětlení pohybu ručiček vytvořit libovolný počet teorií. Z nich by se na základě daných metod a akademických sporů vybírala ta nejlepší, ať už podle kritérií matematické elegance, jednoduchosti, uvěřitelnosti, politické výhodnosti či na základě vrozených představ o tom, jak by takový přístroj měl fungovat, atd. Lze přitom pochýbovat o tom, že by právě teorie, která by navrhla vysvětlení pomocí složitých vztahů pružin a mnoha různých koleček, v této soutěži vyhrála.

Pravda by se ukázala až v momentě, kdy by se tyto hodiny porouchaly a bylo by je třeba spravit – pouze tehdy bychom poznali, zda *skutečně* *rozzumíme mechanismu hodin*. Ekonomové nejenže neumějí opravit soukolí, které přestalo fungovat podle jejich představ, ale ani se neshodnou na tom, co jej znovu uvedlo v řádný chod.

Jak však poznávat onen skrytý princip, pokud nám není umožněno nahlednout jej přímo? Budeme věčně tápat v polkoře před živým mechanismem, který jsme nekonstruovali – jako nechápající žáci, kteří před tímto kolosálním zázrakem stojí v úžasu a doufají, že se nezastaví, neboť stejně jako v legendě o pražském orloji jej nedokáže spravit nikdo jiný než sám mistr Hanuš, který jej stvořil.

¹⁰¹³ *Vita Mm*, *Philosophy and Economics*, 10

EKONOMIE KRÁSNÁ

V dobách, kdy ekonomika oslnivě rosla, nebyl důvod o schopnostech ekonomické vědy pochybovat. Je ale zástuhou lékaře, že dítě roste? Jistě může přispět horšími či lepšími radami, ale pokud je dítě v podstatě zdravé, rozdíl mezi dobrým a špatným doktorem nepoznáte. Dobrého doktora (či ekonoma) nejlépe poznáte až s příchodem nemoci, krize.

O ekonomii se občas tvrdí (většinou to tvrdí ekonomové), že je královnou společenských věd. Ještě před pár lety jsme byli tak fascinováni růstem světového hospodářství, že jsme zcela zapomněli, jak je ekonomie bezradná v dobách krize. Modely přestávají fungovat. Zdá se, že fungují dobře, když fungují, a nefungují, když nefungují... Jenže co s tím?¹⁰¹⁴

V době krizí, kdy jsou změny příliš prudké a časté, nelze standardní matematické modely používat. Při jejich konstruování je potřeba opřít se o dostatečně dlouhou časovou řadu; mezitím se však musíme pro inspiraci obrátit do historie. Jak často dnes člověk slyší od analytiků větu: „Model nám říká toto, ale my si myslíme, že...“ Model je třeba doplnit intuicí.¹⁰¹⁵ A je třeba to přiznat.

Přemýšlet jako ekonom je sice užitečné mentální cvičení, ale je to podobné jako hrát šachy. Díky nim se naučíme myslet strategicky, ale bylo by asi bláhové tvrdit, že svět je šachovnice a že tahy na ní odpovídají reálným pohybům vojsk, že se skuteční koně pohybují do L. Navíc pokud se člověk s rolí ekonoma sžije příliš, přestane uvažovat o tom, že v životě lze hrát i na jiné strany než na ty sobecky-ekonomické. Něco podobného měl možná na mysli i Schumpeter: „Dějiny obecně, ekonomické dějiny a ještě konkrétněji průmyslové dějiny jsou nejen nepostradatelné, ale ve skutečnosti nejdůležitější ve smyslu pochopení celé problematiky. Všechny ostatní metody statistické i teoretické jsou větší tomuto poznání jen podřadné a spíše škodlivé, než že by byly jen neužitečné.“¹⁰¹⁶

Jsou poznatky, kterými se ekonom může poučít z abstraktních modelů (stejně jako v případě šachů), a jsou situace, kdy abstrakce (byť zjednodušená a chybná a vnitřně nekonzistentní) je to jediné, co máme. Navíc v momentě, kdy jste se danému způsobu uvažování jednou naučili, se už jen těžko mentálního obrazu v hlavě zbavíte. Jakmile jste konfrontováni s danou problematikou, obraz automaticky vyčtane v mysli. Občas je model užitečný,

občas zavádějící, ale v obou případech si musíme uvědomit, že nepopisuje realitu, ale jen její racionální abstrakci. Jedná se tedy o fikci, snad občas užitečnou, ale stále jen fikci. *Ekonom si musí být těchto fikcí vědom.* Ekonom ať používá své modely, ale musí, řečeno s Wittgensteinem, vylézt nad ně. Musí je prohlédnout, nesmí jim zcela věřit ani se jim plně oddávat. Musí vědět, kde jsou a kde nejsou užitečné. Jinak může napáchat více škody než užítku.

OTÁZKA, KTERÁ NÁS ŽENE KUPŘEDU

Tuto knihu lze vnímat jako postmoderní kritiku mechanistické a imperiální ekonomie hlavního proudu. Naše vzdělání nás učí aplikovat rigoróznost, ale přitom zanedbáváme druhou stranu poznání, totiž poznávání samotné, objevování mysterií, tékavou inspiraci, otevřenost může, jemnost a citlivost ducha. To vše jsou vlastnosti přinejmenším stejně důležité jako rigorózní vědecká metoda sama. Není objevů bez inspirace a nadchnutí pro věc.

Neboť, jak říká Trinity ve filmu *Matrix*: „Je to právě otázka, co nás žene kupředu.“¹⁰¹⁷

¹⁰¹⁴ Joseph Schumpeter radí opřít se od nich a čerpat z historické zkušenosti, stejně tak Karl Marx tvrdí, že ekonomie vlastně jen reálnou vědu, totiž historii. Časá odborná historická škola odmítá abstraktní matematické modely a obrací se k historii jakožto jediné užitečné.

¹⁰¹⁵ Gramsci nechtěl anižby, zda by vůbec takovéto modely vytvořit bez pomoci intuice.

¹⁰¹⁶ Schumpeter, *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*.

¹⁰¹⁷ Brian Wachovitz, *Matrix*, 1999, předání hlasu: „Vše pro pokračování naší filmové domácnosti (SPO).“